

УДК: 338.43:631.1

Тимчук С.В.

Уманський державний аграрний університет, м.Умань

**Розвиток фермерських господарств та особливості управління ними
в ринкових умовах**

В аграрній сфері економіки необхідні форми ведення господарства, які б найбільш повно відповідали ринковій системі і були конкурентоспроможними, економічно сталими і ефективними. Такими є господарства, що ґрунтуються на принципах підприємницької діяльності. Серед них чільне місце посідає фермерське господарство.

Загальна тенденція формування та функціонування фермерських господарств у нашій країні свідчить про те, що нині багато працездатного сільського населення розуміють переваги цієї форми господарювання та виявляють бажання працювати в них. Але на їх шляху зустрічається багато проблем. І основна з них є нестача достатньої кількості коштів для формування й подальшого ефективного розвитку цих господарств.

Особливістю ведення виробництва у фермерських господарствах, на відміну від державних і інших великих підприємств, є те, що вони маючи невеликі розміри недостатньо забезпечені виробничими ресурсами і зазвичай базуються на родинній праці. Тому управління таким господарством має специфічні риси. Керівник повинен враховувати всі фактори діяльності фермерського господарства і планувати свої дії, щоб досягти бажаних результатів.

Про роль керівника у діяльності підприємств зазначають Кушнір А, Мірошніченко П. та Колпаков В. Керівники фермерських господарств часто не мають економічної освіти, тому управління господарством виявляється для них

складними. Фермер – керівник повинен мати якості лідера, для успішного управління. Причиною виникнення будь-яких криз в процесі виробництва та реалізації продукції – насамперед є погана реакція керівника фермерського господарства на зміни зовнішнього середовища [5; 7; 8].

Як зазначають І.В.Ковальчук та Т.В.Косарева в сучасних умовах господарювання виживають ті підприємства, що застосовують економічно обґрунтований підхід до постійного моніторингу наявності економічних ресурсів, якими володіє господарство, та забезпечить ефективне їх використання з позиції можливого їх альтернативного застосування [1, 86].

У фермерському господарстві прибутковість залежить від його галузевої структури й раціональної ресурсозабезпеченості, маркетингової діяльності та пов'язана із значними ризиками виробництва продукції.

Ефективним є таке фермерське господарство, яке може ефективно розпоряджатися коштами і ресурсами для забезпечення безперебійного процесу виробництва. Питання управління та планування в аграрних підприємствах відображені в роботах В.М.Нелепа, В.М.Кулинич, та інші [2;3]. Але питання управління та планування у фермерських господарствах потребують детальнішого вивчення.

З моменту прийняття Закону України „Про селянське (фермерське) господарство” (1991 р.), дана форма господарювання набула позитивного розвитку, про що свідчать дані рис. 1, на основі якого можна провести порівняння росту кількості фермерських господарств України в цілому та по деяких регіонах.

Протягом розглянутого періоду кількість фермерських господарств в Україні зросла у 1,2 рази, у Вінницькій області – у 1,6 рази, у Кіровоградській – у 1,5 рази, у Черкаській – у 2,1 рази. Якщо провести порівняння фермерських господарств Черкаської області з відповідними показниками по Україні, то можна зазначити, що у 1995 році питома вага Черкаської області становила

1,46%, а у 2004 цей показник складав 2,51%. В порівнянні з усіма фермерськими господарствами країни темпи росту їх чисельності у Черкаській області були вищі.

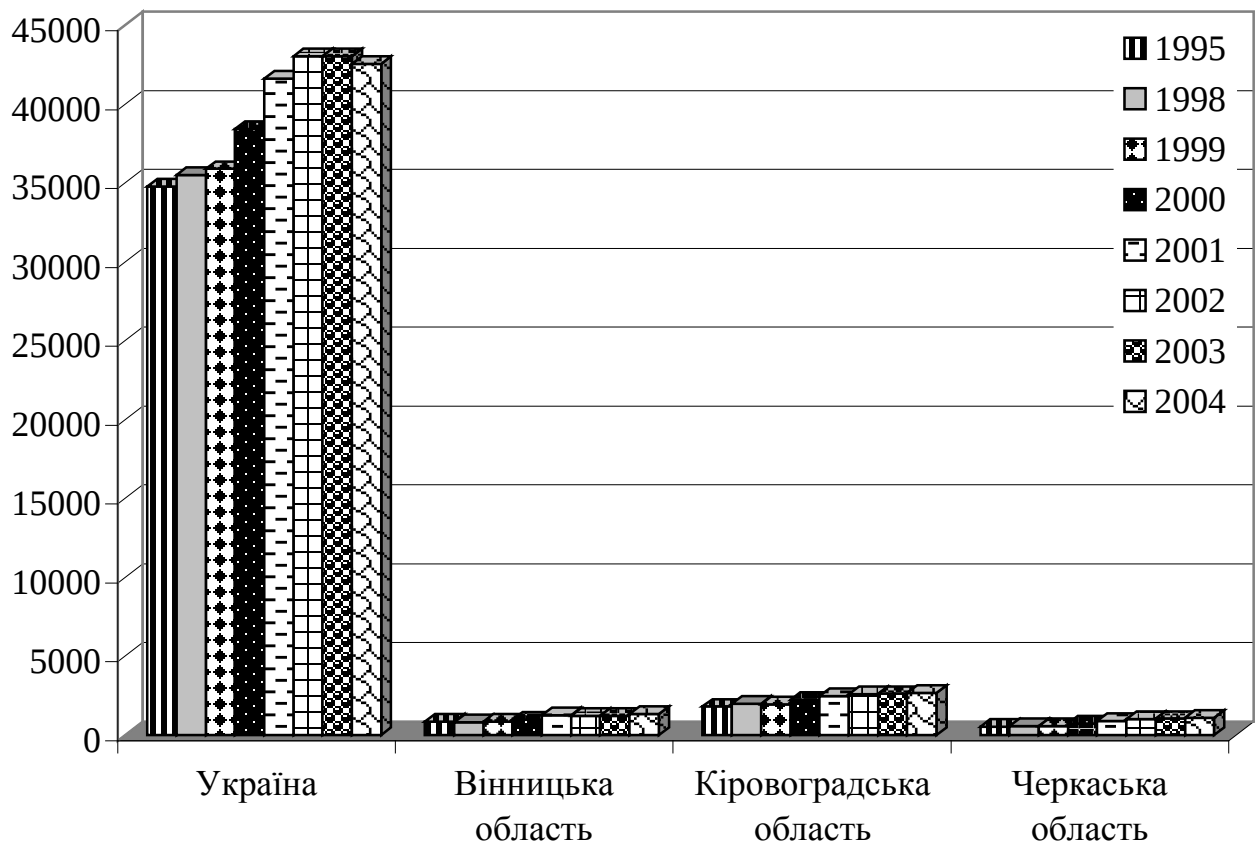

Рис. 1 Динаміка росту кількості фермерських господарств в Україні

Незначне скорочення кількості фермерських господарств у 2004 році вказує на наявність деяких перешкод на шляху їх розвитку. В першу чергу це пов'язано із складною ситуацією у сільському господарстві України, яке до 2000 року було збиткове.

Виробництво у фермерських господарствах, особливо продукції рільництва, неможливе без необхідної кількості та якості земель сільськогосподарського призначення. Управління ресурсами господарства також включає вибір як оптимальної кількості сільськогосподарських угідь та

ріллі, так і оптимального розміру загальної площі фермерського господарства. Планування оптимальної кількості земельних угідь допоможе раціональніше використовувати їх та отримати більші прибутки.

Земельні ресурси мають вагоме значення у виробничому процесі. Тому забезпеченість угіддями фермерських господарств України в цілому та в розрізі деяких регіонів розглянемо в таблиці 2.

2. Забезпеченість фермерських господарств сільськогосподарськими угіддями
та ріллею, тис. га [4]

	2000	2001	2002	2003	2004	(+;-) 2004 до 2000
Україна						
Площа сільськогосподарських угідь	2157,6	2585,8	2822,7	3094,6	3420,6	1263
у тому числі ріллі	1994,0	2410,9	2637,5	2891,1	3246,1	1252,1
Вінницька область						
Площа сільськогосподарських угідь	60,6	79,0	85,5	98,2	122,2	61,6
у тому числі ріллі	56,2	76,0	83,5	95,9	119,2	63,0
Кіровоградська область						
Площа сільськогосподарських угідь	234	260,8	286,3	310,8	341,4	107,4
у тому числі ріллі	224,7	252,1	278,6	305,3	337,3	112,6
Черкаська область						
Площа сільськогосподарських угідь	34,0	51,0	66,9	80,3	97,0	63,0
у тому числі ріллі	32,0	47,5	63,9	77,9	94,3	62,3
рілля у % до України	1,60	1,97	2,42	2,69	2,90	1,3

Аналізуючи наведені в таблиці цифрові дані, можна робити висновок, що землекористування фермерських господарств протягом розглянутого періоду зросло. В цілому в Україні ріст сільськогосподарських угідь склав 1263 тис. га., а ріллі 1252,1 тис. га., тобто у 1,5 та 1,6 рази відповідно. Порівнюючи наведені показники між трьома областями, можна відзначити, що найменші площі знаходяться у користуванні фермерських господарств Черкаської області. Порівняння відповідних показників Черкаської області з даними в цілому по Україні показало, що у 2004 році питома вага площ ріллі становила 2,9 %, що на 1,3% більше ніж у 2000 році.

Валове виробництво сільськогосподарської продукції фермерськими господарства також зростає. В умовах кризового стану АПК України фермерські господарства більш незахищені, в порівнянні з іншими формами господарювання. Проте перші показують не гірші результати діяльності, а іноді і кращі. Проведемо порівняння обсягу валового виробництва в різних категоріях господарств у таблиці 3.

3. Індекси продукції сільського господарства в Україні, відсотків до попереднього року [4, 93].

	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Продукція сільського господарства						
Господарства усіх категорій	96,4	109,8	110,2	101,2	89,0	119,9
з них фермерські господарства	118,0	192,9	180,2	114,1	67,5	176,4
Продукція рослинництва						
Господарства усіх категорій	102,7	121,9	112,4	98,4	85,8	133,6
з них фермерські господарства	116,7	198,4	186,2	113,7	65,6	183,1

Продукція тваринництва						
Господарства усіх категорій	89,1	95,3	107,0	105,6	93,8	101,2
з них фермерські господарства	124,3	150,0	119,4	119,6	97,5	107,9

Характеризуючи дану таблицю, можемо вказати, що загалом виробництво продукції сільського господарства у фермерських господарствах перевищує темпи виробництва у всіх господарствах. Ефективність виробництва вища як в рослинництві, так і в тваринництві. Галузь тваринництва знаходилась у кризовому стані. В результаті реформування колективних сільськогосподарських підприємств галузь тваринництва суттєво знизила обсяги виробництва та реалізації.

Одним із чинників ефективного ведення фермерського господарства є забезпеченість технічними засобами. На початковому етапі створення фермерські господарства отримали на майнові паї технічні засоби, що були не придатні до використання. Ця проблема значно сповільнила темпи розвитку господарств. Для оновлення технічної бази потрібні були значні фінансові ресурси.

Розглянемо забезпеченість фермерських господарств технічними засобами в таблиці 4.

4. Парк тракторів та зернозбиральних комбайнів у фермерських господарствах, тис. шт..

	Трактори		Зернозбиральні комбайни	
	Україна	Черкаська	Україна	Черкаська
1995	17,6	0,3	3,0	0,0
2000	22,1	0,5	4,6	0,1
2001	23,7	0,5	5,1	0,1
2002	26,3	0,6	6,0	0,1

2003	27,8	0,7	6,6	0,2
2004	28,4	0,7	7,1	0,2

Дані таблиці показують динаміку зростання кількості тракторів та зернозбиральних комбайнів у фермерських господарствах. По Україні кількість тракторів зросла у 1,6 рази, а в Черкаській області – у 2,3, зернозбиральних комбайнів у 2,4 та 2 рази відповідно. Питома вага тракторів фермерських господарств Черкаської області до фермерських господарств України у 2004 році становить 2,5 %, а зернозбиральних комбайнів 2,8 %. У 2000 році дані показники становили відповідно 2,3 % та 2,2 %, що вказує на більші темпи зростання забезпеченості технікою у фермерських господарств Черкаської області ніж у фермерських господарствах України в цілому.

Управління трудовими ресурсами є важливою складовою економічного потенціалу фермерського господарства. У сільському господарстві тривалий час робоча сила і витрати на її утримання не вважалися визначальним фактором ефективності. У результаті ринкових перетворень і трансформації суттєво зріс попит на кваліфіковану робочу силу. Розглянемо забезпеченість фермерських господарств трудовими ресурсами.

5. Забезпеченість трудовими ресурсами фермерських господарств, тис. осіб

	2000	2001	2002	2003	2004	2004 у % до 2003
Україна						
Чисельність постійних працюючих всього	71,5	140,0	141,54	131,5	132,2	100,5
чисельність сезонних працівників	13,0	25,6	30,5	43,8	45,6	104,1
Черкаська область						
Чисельність постійних працюючих всього	1,1	1,4	1,6	1,7	1,8	104,0

чисельність сезонних працівників	0,7	0,8	0,8	1,1	1,1	103,4
-------------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-------

Аналіз таблиці показує, що протягом розглянутого періоду чисельність працівників у фермерських господарствах України зросла у 1,8 рази, сезонних у 3,5 рази. В Черкаській області – відповідно 1,6 та 1,5рази. Питома вага трудових ресурсів фермерські господарства Черкаської області у 2004 році складала 1,4 % обсягу постійних працівників і 2,4 % сезонних. У 2000 році відповідно 1,5 та 5,3 %. Протягом розглянутого періоду питома вага сезонних працівників Черкаської області до України зменшилася на 2,9 %. Фермери намагаються використовувати мінімально необхідну кількість працівників, надаючи при цьому перевагу кваліфікованій робочій силі.

Якщо можливості підвищення ефективності використання ресурсів в господарстві вичерпані, то одним із напрямів конкурентних переваг є здійснення ефективної політики управління запасами. Недоліки в управлінні, та відсутність чітко сформованого плану при формуванні інфраструктури фермерських господарств є перешкодами в досягненні стратегічних цілей.

Не всі фермерські господарства практикують планування роботи їхньої діяльності. Результати опитування фермерів Черкаської області показали, що лише 31,5 % опитаних респондентів складали і використовували плани в письмовій формі, з яких 50,1 % мають бізнес-плани, 33,3 – плани реалізації і 16,6 % – виробничі плани. Аналіз причин відсутності у фермерів письмових планів показує, що для 46,7 % респондентів планування – занадто складний процес; 26,6 % вважають, що план не потрібен, 13,3 – відмітили інші причини відсутності планів, 6,7 – стверджують, що користі від планів немає, 6,7 % не розуміють навіщо план у письмовому вигляді взагалі [6, 27].

Інноваційний підхід до планування у фермерських господарствах створює основу для стабільної та ефективної роботи. Як зазначає В.М.Нелеп, застосування планування діяльності аграрних підприємств та їхніх ділових

відносин створює важливі переваги: прояснює проблеми, що виникають; робить можливою підготовку до використання майбутніх сприятливих умов; готує підприємство до раптових змін у зовнішньому середовищі; поліпшує координацію дій і контроль в організації; створює передумови для підвищення кваліфікації управлінського персоналу; сприяє раціональному розподілу і використанню ресурсів, підвищенню ефективності господарювання [2, 18].

Особливе значення має внутрігосподарське планування у фермерських господарствах. Хоча через малі розміри складно проводити широкомасштабну планову роботу, особливо великих витрат потребує стратегічне планування. Але поточне планування та використання готових моделей стратегій, розроблених іншими компаніями, цілком можливе у фермерських господарствах. Крім того невеликі господарства мають свої переваги в організації планування. Головна з них – внутрішнє середовище таких господарств простіше, а тому більш передбачуване для прийняття управлінських рішень. Крім того, у невеликому господарстві легше створити особливий психологічний і соціальний клімат, що дозволяє об'єднати людей навколо інтересів і цілей фермерського господарства.

Існують деякі відмінності при визначенні планових завдань у приватних та особистих, а також державних та кооперативних підприємствах. Якщо в першому випадку власник, фермер, може дозволити собі поєднати особисті плани з виробничими, то в другому – це набагато складніше.

Ефективним способом контролю за якістю розроблених у проекті плану показників розвитку фермерського господарства є порівняння їх з досягнутим рівнем у попередньому періоді, а також з даними передових підприємств, які можуть бути для нього взірцем. Неодмінною умовою такого порівняння є відповідність їх природні та економічні умови.

Таким чином планування дасть фермерським господарствам можливість розвиватись більшими темпами і забезпечить їм економічну стійкість та кращу

результативність їх діяльності. Внутрішньогосподарське планування аграрних підприємств тісно пов'язане із системою державного регулювання і підтримки сільськогосподарського товаровиробника. Тому економісти та спеціалісти фермерських господарств повинні бути обізнані з системою державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва і також мати навички прогнозувати розвиток окремих її елементів та ефективно їх використовувати як в перспективному, так і поточному внутрігосподарському плануванні.

Розробка правильної стратегії розвитку фермерського господарства з врахуванням швидких змін у зовнішньому середовищі надасть можливість керівникові успішно організовувати та вести управління. Планування надасть можливість залучення нових фінансових інвестицій, що в свою чергу дозволить оптимально розвинути інфраструктуру фермерських господарств та запроваджувати у виробництво нові технології.

Список літератури:

1. Ковальчук І.В, Косарева Т.В Управління запасами у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств/ Економіка АПК. – 2005. – №7. – 86-94 с.
2. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: Підручник. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ,Ю 2004. – 495с.
3. Кулинич В.М. Особливості діяльності фермерських господарств як підприємницької форми господарювання/ Економіка АПК. – 2005. – №7. – 45-48с.
4. Україна в цифрах у 2004 році / Статистичний довідник за ред. О.Г.Осауленка / Державний комітет статистики України. – 2005. – 232 с.

5. Мірошниченко П., Довгопол Н. Керівник лідер // Персонал. – №2. – 87-91 с.
6. Бортник Т.І. Мотиваційні пріоритети в діяльності фермерських господарств // Економіка АПК. – 2003. – № 5. – 28-28 с.
7. Колпаков В., Анісімов О. Лідерство – фактор суспільного розвитку // Персонал. – 2005. – № 4. – 68-74 с.
8. Кушнір А. Адаптація керівника – початківця до управлінської діяльності // Персонал. – 2005. – № 1. – 68-71 с.